

11. Laurent Jenny, *La Parole singulière*, Berlin, Párizs, 1990, 42.

12. Walter Benjamin, *Baudelaire*, ford. Patrick Charbonneau, La Fabrique, Párizs, 2013, 70.

13. *Uo.*, 26

14. „Az angyalról beszél, aki nem érez” szakasz értelmezése ambivalens. A recepcióban Onder Csaba magától értetődőnek vette, hogy az érzéketlenség a versben az angyal attribútuma: „Az angyal jobbára „Az angyalról beszél, aki nem érez’, miközben tanulja a testet, az ízeiket, az időt, a nappalokat és az éjszakákat” (Onder, *i. m.*, 69.), miközben, ahogyan argumentálni igyekszem, a szerkezet olvasható az alanyi alárendelés eseteként is.

15. Walter Benjamin, *A történelem fogalmáról*, ford. Bence György = Uő., *Angelus Novus*, Helikon, Budapest, 1980, 966.

Tovalibbenések

BESZÉLGETÉS BORBÉLY SZILÁRD *AMI HELYET* CÍMŰ KÖTETÉRŐL BORSIK MIKLÓS, HERCZEG ÁKOS, KERBER BALÁZS ÉS SIPOS BALÁZS RÉSZVÉTELÉVEL

Herczeg Ákos: A 2000-es évek elején az egyetemen találkoztam először kortárs költészettel, és ha jól emlékszem, éppen ez a kötet vezetett át a későmodern József Attila- és Radnóti-féle líra hagyományból egy ettől eltérő költői megszólalás közegebe. Nehéz pontosan visszaidézni a revelációt, amit jelentett ez a címek nélküli szabadverses kompozíció, ezzel az asszociatív működésmóddal, a nyelvnek itt tapasztalt természetével, a megszólaló pozíciójának addig elképzelhetetlenül gazdag játékkerével. Amire emlékszem, az a felszabadultság fogalma által írható le: hogy a vers *ilyen* is lehet, nem csupán forma és gondolat zárt, koherens egysége, hanem ami saját szabályszerűsége révén alkot olyan struktúrát, ami akár formátlanságnak, költőietlenségnek is tűnhet. Egyetlen szóval, Borbély Szilárd *Ami helyet* című köteté új költészetdefiníciót adott nekem az ezredfordulón; a költészet eseményszerűségének a felismerését és megerősítését jelentette. Érdekelne a ti első Borbély-élményetek. Volt hasonló revelációszerű tapasztalatotok?

Borsik Miklós: Úgy emlékszem, időben visszafelé haladtam. Először a *Halotti pompa* volt az, amiben erős hatást tett rám egy refrénvariálós vers: „Az egyetemek, az Akadémiák / A rossz eredetéről értekeztek, / Az Isten létéről szóló érveket vitatták, / Az eredményt kielégítőnek mondták, / Amikor Krisztus Urunk / nyelvét kiszakították. // A feltámadást is hitték / Bizonyos megszorításokkal, / A tőzsdehíreket figyelték / S a másnapi időjárás-jelentést, / Amikor Krisztus Urunk / Fejét széjjelverték.” A párhuzamosság hétköznapiságáról és elviselhetetlenségéről szólt, tiszta kifejezése volt egy, számomra a vers megismerése előtt is fontos tapasztalatnak. Nemcsak arról van szó, hogy amikor a nagyapád meghal, milliók strandolnak, hanem arról is, hogy amikor strandolsz, nagyapák milliói halnak meg éppen, még az sem biztos, hogy egy másik kontinensen, lehet, hogy a medence szélén kap valaki szívvrohamot – és akkor mi van? Ha nem tudsz segíteni, legalább hangold magad a kis katasztrófára? Ne lubickolj? Ha „megfelelően” váltogatod a megfigyelhető tereket, perspektívákat, a katasztrófasorozat folytonossága tűnik katasztrófának, mert félig direkt, félig véletlenül meglehetnéd, hogy mindig arra a csatornára kap-

csolsz át, ahol nehezebb szem elől tévesztened azt, ami aggodalomra ad okot. De ha megfordítjuk: számos élmény a gondos elkerítettsége által lesz az, ami. Amikor nincs semmi baj, akkor a baj kívül rekedt az észlelésen, vagy mi kóboroltunk el felségterületéről, és minden adott a szorongáshoz. Ez a Borbély-vers számomra egyfajta origó lett, később pedig a *Berlin / Hamlet* című kötet egyik verse fogott meg, amelyik ahhoz a tapasztalathoz vitt közelebb, hogy amikor az irodalom „történik”, gyakran nem hallani semmit: például egy vázafestményen üvöltő férfiről olvasunk némán. Mi ez a tompítás? Valóban tompítás? Borbély szövegei figyelemfelkeltően tudják újrafogalmazni egyes esztétikai és nem esztétikai alapkérdéseinket. Továbbá amikor a *Berlin*-kötet egyik verséről írtam, annak számos rétege, „gondolata” készületlenül ért (valószínűleg a szerző se tudhatott mindről). Jó volt eljutni arra a pontra, ahol ez az „okosság” már nem lehet egy emberé, inkább a szövege. Ezután következett az *Ami helyet*, ami a banalitások összegereblyezésével vonzott. Azzal, hogy mennyire tudja magáról a vers: ha sokkal többet nem említ, mint hogy valaki kinézett az ablakon, akkor is rengeteg minden sereglik a leírtak köré, ami az emberre a mindennapos tevékenységei során „láthatatlanul” nyomást gyakorol. És az emberben nagyon könnyen felidéződik ez, anélkül, hogy a vers bármit is explikálna, mondjuk abból, mi minden zajlik akkor (vagy előtte, vagy utána: *körülötte*), amikor elfordítunk egy kulcsot, kinyitunk egy csapot, az emberi tudatban. Ezek már – a korábban említettel szemben – belső vagy privát párhuzamosok. Eszünkbe juttatják, hogy nem feltétlenül lehet megúszni azt, hogy a kabátunkat feltesszük a fogastra. Pontosabban: mert nyilván nem csak az történik velünk, amikor feltesszük, hogy feltesszük. Ez egy időintervallumot nyit, egy ijesztően sokféleképp kitölthető, meglepetésekkel is készülő kisvilágot a tevés-vevésünkkel együtt járó belső történések számára.

Kerber Balázs: A *Testhez* kötetben az egyszerre archaizáló, ugyanakkor a tág asszociatív térrel rendelkező fogalmakat modern elméleti ízzel felhasználó versnyelv fogott meg, mely a gondolati hajlásokat, gubancokat mégis nagyon letisztultan kezeli. Ez számomra is épp az egyetem elején volt inspiráló, amikor átmeneteket kerestem a klasszikus modern versnyelv és a „prózaibb”, kortárs hangok között. A kötet ódáiban mintha ez a két minőség ötvöződött volna, egy izgalmas harmadik lehetőséget mutatva, és ez akkoriban, amikor épp kezdtem elszakadni a versírás terén is a nyugatos nyelvtől vagy annak maradványaitól, izgalmasan hatott. Általában is nagyon érdekes szerintem Borbély Szilárd költészetében az a magától értetődő szabadság, amellyel a klasszikus hagyományhoz, nyelvezet(ek)hez viszonyul, ahogy azokat természetesen alkalmazza a kortárs versnyelvben. Ez a *Hosszú nap el* kevert regiszterű világában, lírai ismétléseiben is jól észlelhető. De az első „Borbély-élményemnek” maga Borbély Szilárd is nagyon fontos része, mert épp az egyetem kezdete előtti nyáron jártam Szigligeten a versszemináriumára, ahol a konkrét szövegek átbeszélése mellett a költői munkamódszerről, a költészetről való gondolkodásról is sok szó esett, és ez nagyon sokat segített abban az időben.

Sipos Balázs: A szimpóziumra való készülésig nem olvastam az *Ami helyet*et. (Mire beszerezhetetlen a *Halotti pompa* előtti összes Borbély-kötet?) Most, a későbbi

Borbély-művek ismeretében, revelatív volt tapasztalni az experimentális jellegét, a *Hosszú nap elből* ismerős, de azt nagyon tudatosan továbbépítő gépiességét. Ami még fontosnak tűnik – ezt a hipotézisemet az előadásomban is szóba hoztam, de jó volna tisztességesen visszanyomozni, alátámasztani –, hogy Borbély kilencvenes évekbeli irodalomelméleti és filozófiai olvasmányai, már amennyire ilyesmi az esszéiből/tanulmányaiból rekonstruálható, milyen nagy mértékben domináltak, nem is azt mondanám, hogy az ekkori költészetfelfogását, hanem az ekkor, ezzel a kötettel maga elé tűzött költészeti projektet. A kilencvenes években ez a *cross-over* – hogy szépíró a filozófiai olvasmányait nem tematikusan, teoretikus nyelven, hanem irodalmi protokollként kamatoztatja – ritka ugyan, de nem példanélküli: ebből a generációból pl. Garaczi, Németh Gábor, Varga Mátyás is hasonlóval kísérletezett, de lehetne mondani a korábbiak közül is példákat: Esterházy, Kertész, Tandori, Tolnai. Úgy szól a hipotézisem, és ennek járnék szívesen utána, hogy a hermeneutikai, dekonstrukciós és wittgensteini-pragmatista műveltségét Borbély nem filozófiai vagy irodalomelméleti tanulmányokban akarta kamatoztatni, hanem költészeti protokollt gyártott belőlük; így a saját lírai nyelvhasználatán próbált – működés közben – tetten érni, igazolni vagy cáfolni, analizálni bizonyos nyelvfilozófiai koncepciókat, főként a sokat emlegetett *différance*-t (amihez szükségképp egzisztenciális tétek és (potenciális) pszichoanalitikus hozadékok is társultak). A dolog szerintem az ekkori Borbély-líra fogalomhasználatán – kb. a *Hosszú nap el-től* a *Berlin / Hamletig* – elég világosan kimutatható. Foglalkoztat ennek az alkotáslélektani vetülete (miért serkenti a szépirodalmi írásmódot a teoretikus olvasmány?), de ugyanígy érdekel a diskurzusok közti átjárás mikéntje is (hogyan íródik át egyik diskurzus nyelvelfogása a másikba?).

Herczeg Ákos: Tizenöt évvel később elővéve a kötetet, az volt a szembetűnő, valóban milyen erős hatása volt Szilárdnak a költői közbeszédre: valamelyest tájékozódva az azóta eltelt időszak magyar költészeti történéseiben, feltűnt, milyen sokan vállalták a rokonságot vele, vagy éppen kerültek akaratlanul is ennek a nyelvnek a hatása alá. Elsősorban a szépíró Balázst és Miklóst kérdezném, a költői éréseteknek mennyire volt fontos eleme Borbély Szilárd költészete? Volt, amit inspirálónak talált(at)ok benne, és volt, amitől nehéz eltávolodni?

Borsik Miklós: A Juhász Ferenc-olvasás erősített meg abban, hogy a szépirodalmi mű szerkesztése már a szerkesztés előtt elkezdődik, mert Juhásznál sokszor azokat az el nem végzett (ön)szerkesztői feladatokat láttam, amiknek a megoldása már az alkotás részét is képezhetné. Arra jutottam, megtámogatható az az oppozíció, miszerint egy tehetséges szerző lehet, hogy önmagának nem a legjobb szerkesztője olyan módon, hogy ettől a tehetségét még nem érdemes kétségbe vonni. Borbély Szilárdnál azt láttam, hogy az önszerkesztői metódus különös jelentőségre tesz szert, a szerző egyrészt, Esterházyhoz hasonlóan, jó vendégszöveg-mozgató, -vagdósó stb., másrészt fifikásan rontja és javítja saját szövegét, elegyíti a rontásokat és a javításokat. Bevallom, időnként hiányérzetet is keltett (régebben a kötetben annak az átlénygítését sem éreztem mindig sikerültnek, amit elcsépeltnek és/vagy szentimentálisnak szokás nevezni), hogy Borbélynál a szöveg mikroszintjén ki-

sebb szerepet játszik a „kitalálás”, „feltalálás”, hiszen sokszor érződik nála, hogy nem vagyunk túl közel mondjuk annak a József Attilának a későmodernjéhez, akitől például Marno János talán kevésbé esik távol (Marnónál másképp értődik és mutatkozik meg ennek megfelelően a nyelv uralhatatlansága is), és aki a sort, a versmondatot az önerővel bíró nyelvvel közösen, gyakran egy ötletmagból kiindulva formálta, és nem feltétlenül nagyobb nyelvmátrixokban, felületekben gondolkozott. De az mindenképpen ösztönző volt, ahogy megfigyelhetővé vált, Borbélynál is csak látszólag válik szét a szerkesztői és a szerzői gyakorlat. Persze, léteznek, sőt, szükségesek az elválasztások, de hogy melyik vonal hol húzódik/húzható meg, arra gyakran a – Borbélyal szólva – „[n]éma átmenetek”-ből (13.) következtetünk, és azokból nehéz. Amit csinálunk, „tele van határokkal” (13.), nem kérdés, de (vagy ezért is) a velük kapcsolatos következtetéseink nem mindig adhatnak okot elégedettségre.

Kerber Balázs: A nyelvi terek köztisége volt izgalmas, főleg *A Testhez* kötetben, illetve az a szellősség, természetesen épülő, variálódó versvilág, ami például az *Ami helyet*-re is jellemző. Borbély Szilárd költészetében jelen van a szem ráérős működése, „legeltetése” is, ami a teret valahogy abban a minőségében fogja meg, ahogy a beszélőre „ereszkedik”, és talán azt a kényelmetlenséget, azt az önkéntelen munkát is megmutatja, melyet a beszélőnek kell kifejtene, hogy „beleszivárogon”, belekerüljön ebbe a térbe. Ez az érzékeny összemosódása a térnek és az éneknek nagyon fontos nekem is a saját szövegeimben, az, ahogy a beszélőben testi problémává válik a környezet és az abban való részvétel. A korai Borbély-költészetben mintha benne lenne az az egész lobogás is, amit ez a folyamatos konfliktus jelent.

Herczeg Ákos: A nyelv uralhatatlansága, intertextualitás, töredékesség, az írásra tett metareflektív utalások – a kötet vonatkozásában előkerülő lehetséges értelmezői kulcsszavak némelyike, melyek mintha a '90-es, 2000-es évek irodalomtudományos érdeklődésének, szakmai horizontjának lenyomatát tükröznék. Más lapra tartozik, ezzel együtt érdekes volt látni, hogy az ezeket az elemzői utakat gyakran bejáró, ezek sűrűjébe bemerészkező korabeli kritika nagyon másképp működött akkoriban, mint a mai szakmai diskurzus. Szerintetek mennyire hangsúlyosan az adott kor szülte a kötetet? Közel húsz év alatt könnyen kiderülhet egy, annak idején fontos, sőt akár számottevő költői beszédmódról, hogy nem elég időtálló maga a teljesítmény. Hogy látjátok, a korai Borbély-líra időt álló-e? Ha igen, mitől tűnik vajon frissnek?

Borsik Miklós: Schein Gábor '99-es kritikájában azt írja, hogy az *Ami helyet* retorikája van, hogy „közel kerül Kukorelly Endréhez, aki legjelentősebb verseiben a metafizikus gondolkodás legmegterheltebb metaforáit (fény, szív, ősz stb.) vezeti vissza önnön esetlegességükbe és szingularitásukba”. Kukorellyt az is rokonítja Borbélyal, hogy mindketten kísérleteznek a grammatikai-szintaktikai kizökkentésekkel, van, amikor ez jobban előtérbe kerül az életműben, van, amikor háttérbe szorul. Borbélynak ebben a könyvében visszatér egy, a TOT (tip of the tongue) jelenségével analóg esemény (a TOT akkor fordul elő, ha nem jut eszünkbe egy szó,

de már úgy érezzük, „közel van”), amikor valakinek megvannak a szavai egy leíráshoz, de még nem tudja, hogyan rendezze el őket. Vagy bármelyik szóhoz könnyen elér, csak még nem tudja, melyikért nyúljon, kiegészíti, bővíti az addig elmondottakat, de hangsúlyosan kereső-közelítő jellegűek a mondatai-mondattörédei. El-elakad a beszédben, de ritkán produkál a szó szoros értelmében vett dadogáshoz hasonlót. Rontásai pedig hol digitális „közbeavatkozásnak” tűnnek, hol nem annyira, ami a beszédet kísértetiessé is teszi. Tandori is élt rontás-konceptióval (mással a *Koppar Köldüsb*ben, mással a *Szent Lajos lánchídja* című regényben), Szijj Ferenc *A nagy salakmezőjében* is találunk nyomokat ehhez. Ennyiben lehet az „adott kor szülötte” a kötet, lévén a ’80-as-’90-es években született költők legtöbbje már nem annyira érdeklődik a nyelvkeresés-nyelvrönszolás, a verbalizálódást lekövető, a beszédhez még vagy már csak közelítő nyelv poétikáinak megújítási lehetőségei iránt (kivétel például Mezei Gábor). Pedig mindenképp volna még keresnivalója a kortárs líranyelvek között az olyannak, amelyik akkor mutatja a nyelvet, amikor már oda tart, ahol majd „éppé” formált mondat, beszéd, szöveg lesz, de még félúton jár.

Ha valami Borbély kötetét időtállóvá teszi, akkor az például a nyitottsága azon filozófiai dilemmák irányába, amikhez például a leírás vezet: mondjuk, adott lehet-e annak tárgya, ha a leíráshoz megfelelő szavak még nem adóttak? (Ez a kérdés bármilyen, a 20. század végétől felidézhető aktualitástól függetlenül frissíti magát, ami persze nyomasztó is, évszámfüggetlen labirintust rejt, amely az önmagát paradoxonokkal terrorizáló elme bénító játékainak tárházához is vezethet, miközben a meditatív vagy kicsit elégikus hangvétel az uralkodó – a téboly azért fel-felsejlik, itt-ott meg is jelenik a kötetben.) Másfelől azért lehet valódi teljesítmény az *Ami helyet*, mert a kötet mint egész szinte annak az illúzióját is képes adni, hogy az időjárás terméke, mintha egy olyan nyomsorozat lenne, amelyet az eső hagy a homokban vagy a mezőn. Ezt voltaképpen állíthatná is magáról a könyv valamelyik szövegében, és ez nem volna meglepő abban a rendszerben, aminek a létrehozása talán utánozhatatlan, mert szerethető, rendszeresen megmutatkozó szabályokkal rendelkezik, miközben ritka szabadságfokot biztosított szerzője számára. Valószínűleg remekül hitetik el a szövegek számos olyan megoldásukról is, hogy esetlegesen, kihagyhatóak vagy felcserélhetőek lennének egy másik összetevővel, amelyekről ez valójában nem mondható el. És ennek lehet valamilyen bűvölő hatása: azt gondoljuk, arrébb tehetnénk valamit, egy szókapcsolatot, mint a borítón látható falevelet, és úgy is jó volna a belakható-bejárható egész, aztán ez illúzióknak tűnik, és a két érzet közötti ingázás – legalábbis nálam – nem szűnik meg. Ezenkívül az a vendégszeretet páratlan, amivel Borbély a trivialitásokat betessékeli a világába, a bánásmód pedig máshonnan ismeretlen. Abban pedig, ahogy az olvasás során hamar elfogadjuk, hogy nem tudjuk, vagy talán nem is fogjuk tudni, ki a SÁRGACSÁSZÁR, illetve mit akar itt, honnan hová tart, már ha tart valamire, van valami megnyugtató. Pontosabban az a következetesség a biztos pont, amivel csendben és folyton jelzi a könyv, hogy együtt kalkulálunk a nemtudásainkkal.

a fiatal költészet egyik fontos problémája is; ahogyan a nyelv és az elmélet befolyásolja a látást, illetve, ahogy az előbbieket anyagiasulnak a látásban. Az *Ami helyetben* a beszélő és a versnyelv mozgása maga is képi csomóvá, vagy potenciális képek terévé változik: a gondolati lehetőségek, reflexiók is folyton vizuális formában bukkannak fel. Az is szembevetendő a kötetben, hogy a cím nélküli verseknek van valamiféle „termelődszék”-funkciója, a szövegek igyekeznek egy szövegek fölötti, erdőszerű kötetteret kialakítani, amiben lehetővé válik a séta, a „belefeledkezés”. A kötetben megjelenő figurák (*Szívkirálynő, Rebbelében, Sárgacsászár*) szintén a mitikus koherencia képzetét erősítik, valami *fantasy*-tér megteremtését, ami a mai líra térképszerű, világkreáló kötetekben szintén elég lényeges vonás (pl. Deres Kornélia és Korpa Tamás verseiben). A kötet inkább a megképződésre helyezi a hangsúlyt, mint a biztos határokra.

Sípos Balázs: Igen, ahogy az előbb jeleztem, én is nagyon kilencvenes-évekbeliként olvastam a szöveget – más kérdés, hogy az efféle experimentális költészetfelfogást korszerűbbnek tartom, legalábbis: hozzám közelebb áll, mint a most divatos, lényegesen „tematikusabb” fókuszú költészet-protokollok, amelyek a családi vagy történelmi traumák, a nemzedéki közérzet, a kamaszkori hanyattatások és hasonlók nyelvileg nem túl izgalmas leképezését célozzák –, ettől függetlenül meggyőződésem, a nyelv működését illetően az *Ami helyetben* lebonyolított borbélyi kísérlet maradandó és egyedi dokumentum, és mint ilyen, lehetőséget ad nagyon értékes további vizsgálódásokra. Nem kis részben éppen azért állja az időt az *Ami helyet*, mert Borbély, filozófiai-irodalomelméleti olvasmányoktól nyilván nem függetlenül, nagyon fegyelmezetten uralja – formailag tényleg felszabadítóan spontán, szinte automatikusírás-szerűnek vagy önműködőnek ható, mégis kiérlelt, fegyelmezett – diskurzusát: valami nyelvhasználati minimum felé tartva szisztematizálja a fogalmait, sallangmentesít és minimalizál (kiiktatja mindazt, ami a kísérletéhez fölösleges: a Másikat, a történetyszerűséget, minden konkrét témát – szerelem, háború, történelem stb.), így a magyar nyelvnek rendkívül absztrakt beszédregisztereit „térképezi fel” (vagy inkább „építi meg”, mert van annyira egyedi nyelvhasználó, hogy feltételezhetjük, a nyelvünknek ezek a rétegei az *Ami helyet* előtt nem voltak megkonstruálva), amelyek rendkívül lassan változnak (ha egyáltalán), és amelyeknek a csapdái, cselei, *double bind*-jai, mint a logikai csapdák, cselek, kiiktathatatlanok; ezért mindig érdemes lesz vizsgálni őket, „aktuálisak” maradnak.

Herczeg Ákos: Mennyiben érzitek megkerülhetetlennek az *Ami helyet* értelmezésében a nálunk éppen a kötet körüli évtizedben felértékelődő dekonstrukciós olvasásmódot? Elismerve különösen Schein Gábor (*Jelenkor*) és Orosz Judit (*Tiszatáj*) írásainak érdemeit, valahogy úgy érzem, hogy nem kimondottan ez a típusú elemzői törekvés képes a maga teljességében megnyitni vagy igazán izgalmas nyelvi szövedékként láttatni a könyvet. A hozzászólásaitokban viszont épp az irodalomtudományos „felvérteztség” szükségessége mellett érveltek.

Borsik Miklós: Bármilyen módon közelít az ember a kötethez, utólag ismételten csak úgy nyugtazza az interpretációját: „majd legközelebb”. Választunk egy be-

szédmódot, egy módszert, de nem érezzük, hogy ez a *megtalált* beszédmód, módszer lenne, talán mi is olyasmit mondanánk, ami a tárgyunk összes pozitív tulajdonságát magán viseli, ugyanakkor nem vers, hanem értelmező magyarázat. Ez a komplex, emlékezetes, valamifajta tisztasággal és szelíd elkülönüléssel sajátos figyelmet kérő szövegek esetében elő szokott fordulni. Nem feltétlenül közeli példa: jó eséllyel a *Milyen is egy hágó?* című Bodor Ádám-elbeszélés is ilyen „energia-hordozó”. Harmad- vagy negyedéves lehettem, amikor egy szemináriumon közösen próbáltuk elemezni, és túlzás nélkül nem jutottunk semmire másfél óra alatt, pedig nem kellett volna, figyelmetlenül közelítettünk. Az sem derült ki, hogy rossz választás lett volna, sőt. Imponáló ellenállás, lepattanás. Az ilyen szövegek nem maradnak magukra, ezt a javukra fordíthatják. Általában egyből kezdetét veszi az interpretáció visszacsalogatása.

Kerber Balázs: Szerintem a Schein Gábor által elemzett rilkei térpoétika, a nyelv anyagiségének hangsúlyozása jól megvilágítja azt a fajta furcsa nyugtalanságot, te remténységnyet, ami a kötetet jellemzi; nekem ma a kötet talán – ezzel is összefüggésben – a beszélt nyelv, a beszédigény önkreációjáról is szól, ahogy a beszélő egyszerre igyekszik a mondás „helyét” megteremteni, és annak folyamát valamilyen „vinni”. Így a retorikailag megteremtett, a mű segítségével érzékelt tér épp a mai tendenciák felé mutathat tovább, a szigetek vagy nyelvmatériából álló területek alkotásához. Ma a kötetnek talán hangsúlyos a mozaik-olvasata is: az eredetileg önálló szisztémákat alkotó, vagy azokban megjelenő, de a kötetvilágban mégis sajátos, autonóm egységet alkotó elemek összjátéka.

Sipos Balázs: Az előbb említett, hipotetikus további vizsgálódásoknak a szerintem kívánatos közelítésmódjai részben kapcsolódnának ahhoz, amit Ákos az előző kérdésében sugallt, nevezetesen, hogy az elmúlt években olyan kérdések felé fordult az irodalom és az irodalomértés, amelyek reflektálását ez a kötet – nemcsak magának a kötetnek a nagyon széles fesztávja, nyelvhasználatának kimunkálása, de a későbbi Borbély-életmű ismeretében is: elég megdöbbentő módon – nem végzi el. Így szerintem gyümölcsöző lenne megnézni, hogy a kisebbségi nyelvhasználatot, a szexuális differenciát, az osztályváltás nyelvileg leképződő pszichés traumáját vagy a rendszerváltás utáni fogyasztói társadalom tapasztalatát illetően mi olvasható ki az *Ami helyéből*. Tehát talán nem is a dekonstrukciós olvasásmód tűnik igazán érdekesnek, arról ugyanis maga a szöveg is nagyon sokat tud – azt lehetne mondani, elvégzi önmagán is; az előbb említettem, hogy Borbélyt az értelmezésem szerint éppen a saját nyelve dekonstrukciós készségeinek a vizsgálata indította a kötet megírására (ettől még ennek a projektnek a mikéntjét persze egyáltalán nem haszontalan tovább vizsgálni) –, hanem a szöveg politikai tudattalanját analizáló vizsgálódások. Ezek egy, az eddigieknél pszichoanalitikusabb olvasásmódot igényelnének; de valószínűleg egy ideológiakritikai diskurzuselemzés elvégzése is érdekes lenne a kötetben. (Egyébként a kilencvenes évek experimentális kísérleteinek – van még pár – az értelmezésekor a tulajdonképpeni nehézséget szerintem az okozza, hogy e szövegek közül jó pár már eleve annak az irodalomelméleti apparátusnak az ismeretében íródott, amelyekkel az elemző közelítene hozzájuk: né-

ha túlságosan „elébe mennek” egy-egy dekonstrukciós vagy pszichoanalitikus olvasatnak, készségesen megelőlegezik; így az értelmező szinte csak azt regisztrálja, amire a szöveget tudatosan kalibrálták. Ez nyilván nem független attól, hogy nagyon sok jelentős szerző maga is az irodalomelméletekben jártas egyetemi oktató vagy gyakorló kritikus, akinek mind az értelmezésről, mind az irodalmi hagyományról határozott felfogása van. Mindezt az előadásom tapasztalatából mondom: a készülés közben azt éreztem, gyanúsán készségesen adja magát Borbély köteténél egy dekonstrukciós olvasat, és ez az érzés, hogy ugyanazt ismétlem el, amit a szöveg már maga is tudatosan elvégez önmagán, azóta sem hagy nyugodni. Ezért mondom, hogy valószínűleg célszerűbb olyan értelmezői módszerekkel közelíteni ezekhez a szövegekhez, így az *Ami helyet*hez is, amelyekkel vagy amelyek ellen nincsenek felvértezve. (Nem a hermeneutika, nem a dekonstrukció, még csak nem is a strukturalizmus felől.)

Herczeg Ákos: Próbáltam megfejteni, és nem kizárólag kritikusként, hanem ezúttal vállaltan elfogult olvasóként is, minek köszönhető ez a szavatosság, hogy miért fontos *igazából*, nem csupán irodalomtörténetileg, poétikailag az *Ami helyet*. Bízva abban, hogy ezen a ponton megengedhető egy effajta nem szigorúan szakmai érvelés is: egyszerűen jó a közelében lenni annak a rejtélynek, ami talán nem is annyira megfejtésre, elsajátításra, mintsem titokként való elfogadásra vár. A kötet igazi értéke talán épp ez a teljességgel el nem mondható enigma maga, és minden megfogalmazás, körbeírás bizonyos értelemben erőszaktétel, meghamisítása ennek a különleges nyelvi adománynak. Ti hogy látjátok, mennyire egyértelmű a verseskötet teljesítményének, erejének a mibenléte?

Borsik Miklós: Ha „nyelvi adomány”-ról beszélünk, akkor többek közt a tág értelemben vett modernség adománya is, annak egyes eljárásait viszi tovább a könyv, és futtatja túl. Például a Rilke-mondat, az „Iszonyú minden angyal.” a maga három elemével egy szatirikus paradigmát tesz lehetővé. „Iszonyú minden, mondta az angyal.”, „Az iszonyú angyal magának tartogat mindent.” stb. Számos hasonló példát lehetne generálni, ahogy sok ilyen láncolatot találunk az *Ami helyet*ben is. Fontos vonása a szövegek egy jelentős hányadának a lehetséges idézésnek való ellentartás. Pontosabban a részleteket instrumentalizáló nyelvi praktikák felidézése a szentenciamotorral. „[A] szép nem más, / mint az iszonyu kezdete” Rilke-részletet (Nemes Nagy fordítása) például nagyon gyakran szinte automatikusan dekontextualizálva alkalmazták, mint olyan tézist, aminek számos Borbély-versmondattal a visszhangja, miközben utóbbiak néha úgy szólnak, mintha azoknak mutatnának fricskát, akik felkeresnék „a szállóigék számára kijelölt helyeket”. Jóslatokba nem bocsátkoznék, ami a kötet még későbbi fogadtatását illeti, de most újraolvasva eleven, szép, de szórakoztató is: „Mert tudniillik az augusztusi ég is / az élet szépségei közé tartozik. Nehéz / erről beszélni, hogy miért. Most ugyanis / fel kellene sorolni az élet szépségeit.” (14.)

Kerber Balázs: Engem is az lepett meg az olvasás során, hogy mennyire sodró magának a versnyelvnek az ereje, hogy a működése – „megfejtetlenül” is – mennyire

képes önmagában is erőt, erőteret képezni. Szerintem sokat ad hozzá a szöveghez a nyelv és a matéria állandó lebegése is: egyszer-egyszer „megkeményedik”, testet kap néhány referencia, majd éppen a sodrás kezdi el föl is számolni a tárgyak, városok, épületek biztonságát. Az egymásba fonódó érzékletek és reflexiók összemósódnak a beszélő(k) mozgásával, lehetőségterével. A beszéd atmoszférája egyszerre szól a szorongattatás pozíciójáról (például épp a kötetnyitó vers: („Mert talán bátorság kell ehhez is, / olyan gondolatokhoz, amelyek nem taszítanak.”), és közben a tulajdonképpen „színes” figurák, nyelvi megoldások használatával valami potenciát is érzékeltet. Az éttermek, a buszmegállók és a szövegből állandóan kiemelkedő alakok váltakozása a derűs olvasás bőségét is felidézheti. Talán éppen ezt segíti a hétköznapi és a teoretikus nyelv ingása, egymásba átalakulása is: a szöveg úgy rejtelmes és bonyolult, hogy közben tényleg egy kávézás vagy egy séta „szellősségével” olvasható. Az enigmát és a feszültséget épp az adhatja, hogy míg a versnyelv „ingerel” a sétára, addig a könnyednek látszó reflexiók megtorpanásokra készítenek.

Sipos Balázs: Ebben az Ákosénál pragmatikusabb az álláspontom. Jelentős kötetnek tartom, mert kimunkált, sajátos diskurzusok vegyítéséből konstruált, a magyar líratörténet fontos eredményeivel számot vető nyelvhasználat dokumentuma, ami a hagyományból is, a vele kortárs jelenből is számos nyelvi regisztert magába épít. Szociolingvisztikailag is, „lélektanilag” is, politikailag is fontos archívum, pont azért, mert *esztétikailag* az, vagyis mert tudatos kompozíció, gondos szűrés eredménye. (Ami, mármint a gondos szűrés, hogy pontosan milyen regisztereket enged be magába, az irodalmi hagyománnyal való bánásmódot illetően, és szociálpszichológiailag is elég érdekes.) De az én pragmatistább álláspontom pont a fentebb említett vizsgálódásoknak a matériájaként tekinti kiaknázhatónak a kötetet, tehát inkább a működésmódjainak, a kódhasználatának, a rejtett előfeltevéseinek a visszabontásában lenne érdekelt.

Herczeg Ákos: Bár a kötet hangsúlyozott öntükröző metaforája az arabeszk, a középpont nélküli, önmagából kinövő és önmagába forduló struktúra, ennél fogva a kompozíció egészét tekintve látszólag nem sok hozadéka van egy pillanatra közel hajolni egyetlen vershez, talán mégsem tanulság nélküli. „A halott angyal a visszaterés.” (13.), kezdődik az egyik költemény. Az a bizonyos egyenes vonal, amelyből „indázó rajzolat” jön létre, ahogy a fülszöveg is írja, az az első mondat, amelyből majd kibomlik a többi. Kérdés, vajon mivel kecsegtet egy ilyen bizonytalan jelentéstartalmú – ráadásul effajta definíciószerű, megfellebbezhetetlen állítással szóló – nyitány? Lehet, kritikusként az ember nem teheti meg, hogy az angyal nyelvi-fenomenológiai, bibliai stb. vonatkozásait ne próbálja megragadni a kötetben látható motívumvándorlás, átfordítás és különféle retorikai eljárások tekintetében, de olvasóként mégsem érzem úgy, hogy ez volna a legfőbb kulcsa a költeménynek. Amibe viszont szívesen belefeledkezem, az a mondatok egymásba hullámozásának a megfigyelése; ráhagyatkozni a finom kapcsolások, nyelvi elmozdulások, továbblibbenések játékára. A kezdő képből a határ, az átmenet, a maradvány fogalmi irányába halad a vers, hogy aztán ezekből építkezzen tovább, és már nem kere-

sem a nyitját annak, hogy a halott egér utolsó mozdulatától hogyan vezet út vissza a halott angyalhoz, hogyan érünk körbe, követve az érthetetlen jeleket, melyeket az „angyal maga után hagy”. Ti milyen ritmusban, érdekeltséggel, elvárással olvasátok az *Ami helyet* verseit?

Borsik Miklós: Az a vers, amelyik „A halott angyal a visszatérés.” mondattal nyit, mintha a valószínűsíthető olvasási módokra figyelve születne (született volna). És eközben mintha ugratná az olvasót (hollywoodi hősszériák címkeveredésének, szlogenszerűnek is hangozhat). Persze, olyan eljárásokra is számít, amelyekre jóformán bármely hasonló terjedelmű vers esetében lehet. Ilyen például az újraolvasás. Arra célzok, hogy a vers az újraolvasásra a csavarjaival is invitáló építkezésével és az első mondattal azt is elérheti, hogy feltegyük a kérdést: hogyan vonatkozik a nyitás arra, hogy *visszatérünk* hozzá. Itt aztán vagy konstatáljuk, hogy tévúton járunk, vagy a vers huncutságát viszonzzuk: ’bedöglött a szöveg, és itt arról lenne szó, hogy a halott angyal maga a vers, mert – miattunk vagy sem, de – nem kelt életre elsőre, jól van, kezdjük újra’. A rejtvényfejtő boldogsága ugyanakkor félrekihagyható: a vers jelenléte gyengül az ilyen „ragaszkodó logikázás” során. Ugyanakkor az sem szerencsés, ha mindjárt elkönnyveljük a nyitást blődliként, egy meghibásodott bölcsesség-gép termékeként. Számomra megnyilvánul egy nem feltétlenül nevetető humor az állítás aránytalanságában, mintha egy fagylaltgép éppen akkorát dobna, hogy eltűnjön a tölcser. Mindazonáltal leginkább az volt izgalmas, ahogy egyre nehezebbnek tűnt a jelentéstulajdonítás műveletsorait megnyugtatóan elvégezni (egyre több elem hasonlítható-hasonló és/vagy ruházható fel a mondásjelzés képességével), megmaradni a választott stratégiáknál, miközben a kombinatorikus mobilitás átveszi az irányítást, és a szöveg egyre nyíltabban mutatkozik önparódiának is: „A kérdés, amelyet, mint mindig, / fel kell tenni. [...] A kérdést, / amely a név kérdése, a határé, amely a név kérdésében van, / aki tudja a kérdést.” Nyugtalanító, egyben vonzó is, hogy a szöveg erőltetés nélkül illeszt össze olyan legódarabokat, amelyek nem illeszkednek. Vagy mintha eljátszaná, hogy végrehajtja azokat a bűvésztükköket, amiket eközben – mind a szövegnek, mind a befogadójának tudomása is van erről – nem hajt végre. Az elemző sajátos tapasztalata lehet, hogy mulasztásérzet terheli olyan értelmezői kísérletek kihagyása miatt, melyekről ugyanakkor tudja: nem lettek volna megvalósíthatóak vagy indokoltak. Az esztétikai minőségek között így mégsem a komikus válik dominánssá.

Kerber Balázs: Szerintem épp ez a kettősség izgalmas, amire az előző válaszomban is utaltam, hogy a „továbblibbenések”, elmozdulások mintha elsősorban az érzéklet felől próbálnák olvastatni a kötetet; az olvasót ez a finomság lendíti előre a szövegekben, miközben az említett háttérmotívum-háló felfedezése, folyamatos „ott-lüktetése” megállásra és töprengésre készíti. Ezáltal az *Ami helyet* szinte kínálja magát az állandó újraolvasásra. Közben viszont az olvasó azt is látja, hogy a szövegtér nagyon sűrű, így folyton választania kell az értelmezés és a továbbkalandozás között. Önmagában ez a tulajdonság is feszíti a verseket, így az én olvasásom is hol lassult, hol felgyorsult, és sok esetben „megállt” a figurák által képzett nagyobb terekben. Talán tényleg az a fő szépsége a kötetnek, hogy az élmények-

kel, érzetekkel bőségesen játszó (és főképp ezeket mozgásba hozó) versbeszéd akkor is működik, és dialógusba lép az olvasóval, ha az egyáltalán nem veszi a fáradságot a kulturális referenciák mélyebb megfejtésére és „összeolvasására”, sőt még az is lehet, hogy az olvasó épp ezzel nyer a legtöbbet, hiszen így csak a beszéd hajlékonysága, bősége érvényesül. A kötet ebben az értelemben is öntörvényű, és épp ezért rázhatja annyira könnyen le magáról a magát a referencialától vizsgáló, egyfajta „keretbe” kényszerítő elemzéseket.

Sipos Balázs: A „finom kapcsolódások, elmozdulások, továbblibbenések lekövetése” az én olvasási stratégiámat is elég pontosan leírja. Említettem, hogy a véleményem szerint Borbély nagyon pontosan felismerte, szigorú tudatossággal válogatta össze a diskurzusa számára kulcsfontosságú, a verseket dinamizáló vagy „szöktező” kifejezéseket és fogalmakat: leggyakrabban közzsájon forgó, banális nyelvi elemeket tesz meg a diskurzusa sarokköveinek. Ezért nagyon érdekes végigkövetni, hogyan módosul versről versre ezeknek a jelentése, vagy hogy mikor, milyen nyelvi környezetben kerülnek elő az angyalok, az ablaküveg, a bódé, a macskagégér, a Coca-Cola..., és hogy hogyan futtatja, hergeli odáig a nyelvét, hogy újszerű jelentést adjon nekik, vagy éppen hogy az ismétlés által (vagy máshogy) kiürítsen, deszakralizáljon, nyelvi matériává írjon „vissza” szakrális jelölőket, bibliai témákat. Az Ákos kérdésében implicit vallási-fenomenológiai mozzanat számomra, az én olvasatomban így, negatív előjellel, a textuális materializmus elérésére tett kísérletként, az egyedül valós, jelentés nélküli betűszerűség megtapasztal(tat)ásaként kerül elő: ezt neveztem az előadásomban a Borbély-költészet rémisztő erejének, ebben próbáltam detektálni, miért menekülünk a kultuszgyártó-szakralizáló olvasásmódhoz.

Herczeg Ákos: A másik, ami nagyon működőképessé (és minden bizonnyal szeretetetővé) teszi Borbély Szilárd költészetét, a személyességgel való bánni tudás. Úgy tudja a kötetben kitölteni alanyisággal a teret, átleskésíteni a verset, hogy a személyesség/személyiség nem tolakszik a tér helyére, nem akarja kitakarni, elfoglalni a látnivalót, nem akar helyette beszélni. De – állítja ez a költészet – hazugság volna az is, ha nem akarna megmutatkozni, akin keresztül a külvilág hanghoz jut.

Borsik Miklós: Az *Ami helyetben* a személy – jelentsen ez bármit-bárkit – megrajzolódi elöttünk, nem nélkülözzük, de a formálódó személy különlegességét mintha koncepciózusan visszavonnák a szövegek. Mintha olyan ellenpont keresése történe, amelyik nem csak ahhoz képest ellenpont, aki Dózsa György unokájának portréjával vagy a Logodi utcából lokalizált katarzissal különböztet meg és pozícionál egy figurát, vagy aki *A Dunánál* címmel az összegzés és a számvetés feladatát magára vállalja. Mert itt a hazaszerető, hazaféltő verstípust újragondoló Parti Nagy Lajos *Szívelapátjában* hangsúlyos „hadd legyenek hús” egyedítése is hiányzik, nem csak egy individuum kiemelkedése, mert akit látunk, az sétál, tesz-vesz vagy „gat-get”, mint Tandori, akivel ebből a szempontból már közelebb járunk Borbélyhoz. Tandori sokat megmutat a versekben mindabból, amit „bárki más is tehet”, sőt, „bárki más hasonlóan tenne”, illetve azok közül a látásmódok közül, amelyek „bárki máséi is lehetnének”, ugyanakkor például a nagyszabású doku-

mentációval kísért verébtartással ismét valami rendkívülit mutat fel, abba kapcsolja bele a hétköznapit, az átlagost, a rutinériát. A Borbélynál összeálló alak kávéfőz, áthalad egy parkon. Nézi a fákat, a fényeket, amikről nem kifejezetten (nem mindig) valami utánozhatatlant mond. Nagyon izgalmas látni, hogy a versvilágba bevont emberi aktivitások precíz szelekciója hogyan befolyásolja a személyessé válást, hogyan ad neki egy rejtett, de határozott navigációs vonalat. Egy bizonyos típusú, mondjuk azt, hogy cseles válogatás a cselekvések között segítheti, hogy el-
felejtjük azt, akiről folyamatosan szó esik. Ahogy a *Ha negyvenévesben* olyasvalakit látunk, aki felébred, elalszik, sóhajt, fal felé fordul. Szorongáskeltően ismeretlen maradhat attól még, hogy ezt megtudtuk, és tapasztalatai, amelyekről értesülünk, szorongáskeltően ismerősek számunkra. Kulcsár Szabó Ernő a *Verskultúrák* című kötetben (Ráció, 2017) is olvasható tanulmányában hosszan elemzi ezt a Kosztolányi-verset, és azt a hangoltságot, amelyet nem lehet „egyvalaki állapotának tekinteni. Legalábbis nem olyanak, amelyhez így vagy úgy, de valamiféle egyéni indexű jelentés tapadna” (*Honnan és hová? Az „önmegszólító” verstípus távlatváltozása a kései modernség korszakküszöbén*, 173.). Innen nézve is érdemes lenne azokat a Borbély-szöveghelyeket újraolvasni, amelyekben a szagok, a látványok stb. előtérbe kerülnek. Hol és hogyan érkezik el olyan „érzéketlen rögzítés”, amelynek „nincsen individualitása” (173.)? A *Ha negyvenéves* a klasszikus modernből kifelé, a későmodern felé mutat, de nem túlzás azt mondani, hogy valamilyen szál összeköti azzal a borbélyi posztmodernnel is, amiben „[a]z is lehet, ami nincs, vagyis az / egyszerű dolgok. A kávé elkészítése, / például, ami nem jelent semmit.” (18.)

Kerber Balázs: Szerintem a kötetben az „én” ugyanolyan átfogó módon – vagy épp forgácsosan – generálódó valami, mint a tér vagy a referenciaháló. Ahogy a szöveg libbenései, úttalálkozásai folyton egy erdő képzetét keltik, vagy ellenkezőleg, egy-egy erősebb rész rámutat az elemek különállóságára, úgy a beszélő visszafogott hangja is mindig jelen van, itt-ott felerősödve, és ugyanúgy az enigma része marad, mint a továbbolvasást sürgető teremtődés, képződés. A szellősséget ez a valóban magától értetődő autonómia is adhatja: minden úgy *van*, akár a többi elem, egyszerre funkciótlan és funkciódús egyszerűségében. Ezáltal mind a tér, mind a referenciák, mind az „én” megkerülhetők is akár, miközben aszerint olvasódnak, amilyen a befogadó irányultsága. A sok felhő, suhanás, libbenés ezt a típusú magányt is előtérbe helyezi: miközben a kötet anyaga dús, mégis az olvasó „mozgásain” (is) múlik, hogy merre fut ki, vagy hogy ki-ki hova viszi magával.

Sipos Balázs: Az előadásomban arról beszéltem, hogy ez a személyesség itt hatványozottan retorikai kódként van inszenírozva: ezt most annyival árnyalnám, hogy bár a szexuális differencia hiányzik a kötetből, a külvilág–belvilág, idebent–oda-kint, személyesség–személytelenség stb. számtalan szituációban, allegóriában, motívumban ismétlődik, olyan mennyiségben, hogy hajlamos vagyok azt hinni: Borbély *ezt* az elemi differenciát, ami könnyen olvasható vallomásos megnyilvánulásként, csak azért „használja szét”, hogy kimutassa, az ÉN is csak a bináris grammatikai konvencióknak a kényszeréből használódik, és nem implikál semmiféle tulaj-

donviszonyt (nem a „szerzőé”), legalábbis nem jobban („az övé”), mint az „oda-kint”. Más szóval, a lírai beszélő a bináris szembeállítás egyik tagját sem – régimódián szólva: sem a szubjektívét, sem az objektívét – nem tudhatja a magáénak: mindkettő „rátolakszik”, amint beszélni kezd.

Herczeg Ákos: Ezernyi okot fel lehetne még sorolni, miért jó kötet az *Ami helyet*, én azonban még mindig arról beszélnék, hogy miért jó benne lenni, főleg mivel nem ritka tapasztalat, hogy nem jár együtt olvasás során a kellemes és a jó. Például mert a kommersz, a hétköznapi felől is vezet út a fontos belátásokig, ez a benyomás pedig állandó várakozással tölti el az olvasót. De mindenekelőtt mert nem nyom agyon: az általam hivatkozott súlyos metaforalánc után, ami természeténél fogva ráadásul inkább elfed, mint megvilágít, egy hangulatában sokkalta könnyedebb, de korántsem tét nélküli vers következik, melyben szintén az átmenetről van szó, de egy konkrét, lekövethető életvilágbeli jelenség, a zivatar utáni pillanat vonatkozásában. Borbély Szilárd könyve bámulatosan sokhangú; az ember – hangulatától, vérmérsékletétől függően – mindig dönthet arról, mit hogyan olvas, mit ízelget hosszan, melyik mélységbe tekint le, melyik fölött lép át nagyvonalúan, követve a gondolatrítmus hullámzását, hogy aztán később visszatérjen egyik, másik szakaszhoz, melyik beszélőhöz, beszédmódhoz hogyan viszonyul stb. Én például egytől egyig élvezettel olvastam a „SÁRGACSÁSZÁR”-os részeket (megjegyzem, ezek a szakaszok igen közeli rokonságban állnak Forgách András *Aki nincs* című, szintén 1999-es könyvével), de azok a versek is nagyszerűek, amelyek látványosan csak úgy eljátszanak a megfigyelés tárgyával: a leírás ezeknél egyszerre ismerős és készlet rácsodálkozásra. Lenyűgöző, hogy a legsimplább megfigyelésekből is képes a létezés mélyére látni, észrevenni a benne lévő esszenciálisat, legyen az egy alkonyati égbolt vagy a buszmegállóban várakozók sora.

Egyszóval arra hív a kötet (és itt visszajutottunk az arabeszk metaforájához), hogy legyen nyugodt, barangoljak benne kedvem szerint abban a tudatban, hogy nem muszáj a végére érnem. Igazán felszabadító érzés tud ez lenni egy kortárs verseskötetben. Az jutott eszembe, hogy az *Ami helyet* ideális terepe lehetne az ismerkedésnek a modern líra utáni magyar költészettel, a középiskolai oktatásban sem volna rossz emlékez(tet)ni rá. Zárásként az volna a kérdésem, ti hol, mivel időztetek el szívesen a kötetben?

Borsik Miklós: „Illatával még őrzi a legmulandóbbat, a hirtelen hűvösödést, amikor kezdődik a zivatar, felszáll, szinte gomolyog.” – írja Michael Donhauser a kőről. (És ha valaki megkérdezné, milyen kőről, annak mindjárt lehetne mondani csak részben kielégítő válaszul az első mondatot: „Lehetetlen többes számban írni róla anélkül, hogy el ne veszítenénk egyosztatúságát”.) Azt hiszem, Borbély Szilárd is írhatta volna ezt, a kérdésedbe foglalt „zivatar utáni pillanat”-ról jutott eszembe. Fontos a leírás és a kettőssége is, amit említesz, hogy „egyszerre ismerős és készlet rácsodálkozásra” (vö. – ha már *A Dunánál* került szóba –: „ezer éve / nézem, amit meglátok hirtelen”). Amikor a legkevésbé meglepőként számon tartott – „madarak, szelek, levelek, ágak, vízcseppek, / minderről lehet tudni” (22–23) – azzal lep meg, hogy képes meglepetést okozni, a leírás időnként arról kezd el szólni,

hogyan fordul át a meglehetősen bonyolultba. Főleg akkor, ha a vizsgálódó a maga tudatállapotával nem eshet kívül a vizsgálódás tárgykörén, sőt. Donhausernél, aki egyébként párost alkot Borbélyal egy kötetben (*Gedichte zweisprachig*, Kortina Verlag, 2009), az idézett *Kérvény a réthez* című kötetében (József Attila Kör–Jelenkor, 1995, Szijj Ferenc fordítása) hasonlóan fontos a fenomenológiai látásmód, mint Borbély *Ami helyetjében* és még sokaknál – így Borbély a világlírára is hangozhat. Más szóval követhető itt valami esszenciálisnak vagy tulajdonképpeninek a keresése, ahonnan persze el lehet jutni a közhelyek peremvidékéhez, azok problematikájához is. Ebből a szempontból pedig egy másik Donhauser is tanulságos lehet, *A kő* után *A hó* című vers: „a tombolása a gondolatok önkényének felel meg, ahogy szétporladnak és feltorlódnak, ha még nem elég súlyosak ahhoz, hogy szavakként megállapodjanak valahol.” Előbb tetszett meg ez a részlet, mint hogy a közhelyet variáló voltára rácsodálkoztam volna, és most Borbély megjegyzése ugrik be, mert egyszer, amikor a *Dokk.hu* Gyors & Gyilkos rovatában rövid időre felkért vendégszerkesztő volt, úgy „védett meg” egy verset, amit közhelyességgel bíráltak, hogy de hát ő úgy tudta, sosem írunk mást, mint közhelyet. Csak az a kérdés, hogyan tudjuk újraírni. Az ismétlés módja. Ahogy az évszakok sem tehetnek mást, mint hogy „újraírják” a kertet: „Télen jó írni a nyárról. Talán azért, mert / van hozzá távlat. Kinézel az ablakon, / és tudod, hogy mindez itt lesz majd télen is.” Ha mégse lesz, marad a vers (valameddig). Az egyik kedvencem a 33. oldal.

Kerber Balázs: Nekem a kedvencem az első, hosszú, Sárgacsászárt szerepeltető szöveg volt (11-12.), talán azért is, mert mind a kötet könnyűsége, mind a vadsága összegződik benne. A beszélő megteremt egy mitikus-történelmi teret, ami viszont, ahogy te is jelzed, nem „nyomja agyon” az olvasót: a szöveg akkor is jól érthető, ha a „kínai” közeget kikapcsoljuk belőle, és csak egy régi, mesebeli tér merül fel bennünk. Közben viszont ez a közeg szervesen „be is játszhat”, ha épp ahhoz van kedvünk. Nagyon izgalmas, ahogy az uralkodó emlékezése, nem-emlékezése, tudása és nemtudása egy továbbhaladó mozgás természetességével jelenik meg, mintha a súlyok nem is súlyok lennének, és már rég nem számítana a múlt vagy bármiféle ismeret abban a melankolikus át- meg áthelyeződésben, ami a látás, észlelés sajátja. A nemtudás érzete, az ismeretszerzés vágya is a lemondás állapotához közelít: a „külvilág” labirintusa mintha felülkerekedne a császáron, miközben a város szellőssége egyben „tudott”, ismerős is számára. Ahogy az olvasónak nem muszáj a kötet végére érnie, úgy mintha a drámai pontok erősségét is ő szabályozhatná „menetközben”, amikor a szöveg jellege is erre készíti. Vagy épp figyelmen kívül is hagyhat bármit, akár maga a szem.

Sipos Balázs: Számomra az angyalversek voltak a legfontosabbak; az volt az eredeti tervem, hogy az előadásomban a kötetvégi, egymás mellé sorolt két-három angyalverset Benjamin (és Klee) angyalával olvasom össze, és megpróbálok kibontani belőlük valami posztmodern, vagyis nem-teleologikus, vagyis paradox eszkatológiát. Hát, ez finoman szólva, nem sikerült. De ez: „Porcukorban / áll, körbeszórva, a tájban / az angyali táj. A finom / fehérség, a puha szárny, a kifeszült,

nagyra nyílt szája, / ahogy hány. Úgy száll, úgy / száll le rá, a konfetti száll. / És néha nyújtja az ujját, / az édes ujjait, nagy csontos ujját / fel. Porcukor rajta tejszínbe / ragadva. Bekapja az ujját, / szopogatja, majd megint nyújtja / magasra. Az édes égen túlra, / az édes égbe néz...”, ez igen. Kicsit bővebben: fantasztikusak az áthajlások, az alliterációk és belső rímek. És ahogy egymásba játssza a profánt, a szakralist, a költőt, az érzéket és a giccset, ami Borbély egész költészetének nagyon lényegi jellemzője – a *Halotti pompáival* ez egészen váratlan távlatokat kap –, számomra nagyon izgalmas, nem kimondottan otthonos, de nagyon gondolatébresztő nyelvi teret nyit meg, ahol a későbbiekben is szívesen időznék.

VALASTYÁN TAMÁS

Az átírás gesztusai

KAFKA-PARAFRÁZISOK BORBÉLY SZILÁRD MŰVEIBEN

Az apró különbségek poétikája

Van valami megrendítő ellenerő, ellenmozgás abban, ahogyan Borbély Szilárd Franz Kafka szövegvilágához viszonyul, ahogyan Kafka néhány szövegével bánik. Stilisztikai transzformációk, sőt szó szerinti átvételek révén idézi meg a XX. századi irodalom paradigmatis alakjának szövegeit a költőként, íróként, kritikusként s irodalomtörténészként is különleges életművet maga után hagyó szerző. Méghozzá az eltüntetés, megsemmisítés *ellenében* vonatkoztatja önnön teremtőerejét Borbély a karkai textusok világára, miközben éppen ezáltal tűnik el az ő lírai énjeinek hangja, tónusa, írott jelekbe foglalt létmódja. S ami létrejön, azt a valami mást, azt éppenséggel e hiány táplálja. Ily módon a Borbély Szilárd műveiben fellelhető Kafka-átírások szövegszerű vagy hangban feléledt létének alapja a megsemmisítő halál. Mindez nem esetleges. Éppen a Kafka-olvasás, vagy a karkai világhoz való kapcsolódás kívánja meg, szinte szükségszerűen, valamiféle hiány-effektusra való ráhangolódás dramaturgiáját. „Minden írás a semmibe vezet, ezt soha ne feledje” – mondja a *Kafkas Sohmban* [*Kafka fia*] a rabbi Anselm Kafkának, vagyis Franz Kafkának, akit a hiány mint a jövő genocidiális megrablása, a jelen életközége és az írás lehetőségfeltétele egyként jellemez.¹ Mint ismeretes, Kafka arra kérte barátját, Max Brodot, hogy teljességgel semmisítse meg műveit. Walter Benjamin írja ingenialis Kafka-értelmezésében, hogy aki Kafkával foglalkozik, annak kötelessége számolni ezzel a kéréssel. „Tudvalevő, [Kafka] mennyire tartózkodó volt. Végrendelete megsemmisülésre szánja, mindenestül, ezt az egész költészetet. Aki Kafkával foglalkozik, ezt a végrendeletet nem kerülheti meg; és a testamentum szerint művésze nem elégítette ki a szerzőt; igyekezetét elhibáztottnak ítélte meg, s önmagát azok közé sorolta, akiknek kudarcot kellett vallaniok.”²

92

Nos, Borbély Szilárd egy sajátos módját választotta annak, hogy megfeleljen a karkai testamentumnak. Inverz módon eljárva, a teremtés ellenerejét maximalizál-